

ปศุสัตว์เตือนภัย โรคปากและเท้าเปื่อย : โรคระบาดสัตว์ที่เกษตรกรไทยไม่ควรมองข้าม โดยสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดกาฬสินธุ์

เมื่อพูดถึงโรคปากและเท้าเปื่อยเกษตรกรไทยมักเห็นเป็นเรื่องปกติและไม่ให้ความสนใจและความสำคัญเท่าที่ควร ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสัตว์ป่วยเป็นโรคแล้วไม่ตายหรือถ้าตายก็ตายน้อยมากและก็เห็นว่าเป็นโรคที่ไม่คิดคน แต่สำหรับประเทศที่ปลอดจากโรคปากและเท้าเปื่อยเช่นประเทศอังกฤษนั้น ถือเป็นเรื่องใหญ่และสำคัญมาก เพราะได้ทำให้สถานภาพความปลอดโรคปากและเท้าเปื่อย หดหายไปและยังก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมหาศาลทำให้การส่งออกสินค้าปศุสัตว์ไปยังประเทศอื่นต้องถูกระงับ จึงเกิดความสูญเสียทางเศรษฐกิจอย่างใหญ่หลวง นอกจากนี้ประเทศอังกฤษซึ่งเคยเกิดโรคนี้ครั้งสุดท้ายเมื่อ 20 ปีที่แล้วและไม่เคยดำเนินการฉีดวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อยในช่วงระยะเวลาดังกล่าวมาก่อน จึงมีผลทำให้เกิดการระบาดของโรครุนแรงและแพร่กระจายไปในวงกว้างอย่างรวดเร็ว ดังนั้นกองควบคุมโรคระบาด กรมปศุสัตว์ จึงขอเสนอเรื่องโรคปากและเท้าเปื่อย เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องดังนี้

สาเหตุ

เกิดจากเชื้อไวรัสซึ่งปัจจุบันมีทั้งหมด 7 ชนิด แต่ในประเทศไทยพบ 3 ชนิด คือ ชนิดโอ (O) ชนิดเอ (A) ชนิดเอเชียวัน (Asia-1) ซึ่งเชื้อไวรัสแต่ละชนิดจะไม่มีภูมิคุ้มกันซึ่งกันและกัน ดังนั้นสัตว์ที่มีภูมิคุ้มกันต่อโรคเฉพาะชนิดโอจะสามารถเกิดโรคที่เกิดจาก ชนิดเอ และเอเชียวันได้

สัตว์ที่เป็นโรคนี้ได้

เกิดกับสัตว์เกือบทุกชนิด เช่น โค กระบือ แพะ แกะ สุกร เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่ามีการเกิดโรคปากและเท้าเปื่อย ใน กวาง ช้าง และอูฐ รวมทั้งคนด้วย

การติดต่อของโรค

โรคปากและเท้าเปื่อยเป็นโรคที่แพร่ระบาดได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง โดยเฉพาะถ้าไม่มีการฉีดวัคซีนป้องกันโรคนี้ สามารถแพร่ระบาดจากสัตว์ตัวที่ป่วยไปยังสัตว์ตัวอื่นๆ ได้โดย

1. การได้รับเชื้อที่ปนเปื้อนมากับยานพาหนะที่ใช้ในการบรรทุกสัตว์ คน เสื้อผ้า รองเท้า สัตว์เลี้ยง อาหาร หรือ ผลิตภัณฑ์จากสัตว์ รวมทั้งอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ภายในคอกสัตว์
2. การสัมผัสจากสัตว์ป่วยโดยตรง หรือสิ่งขับถ่ายจากสัตว์ป่วย เช่น น้ำนม ลมหายใจ น้ำลาย ปัสสาวะ อุจจาระ ของเหลวจากตุ่มใส สัตว์ป่วยสามารถขับไวรัสออกมาได้แม้จะไม่แสดงอาการป่วย หรืออยู่ในระยะฟักตัวของโรคปริมาณไวรัสที่ขับออกมาจะแตกต่างกันสัตว์แต่ละชนิดในสุกรป่วยจะขับไวรัส

ออกมาทางลมหายใจได้มากกว่าโคป่วย 30-1,000 เท่า สุกรจึงเป็นแหล่งแพร่กระจายโรคที่สำคัญ ดังนั้น โรคปากและเท้าเปื่อย จึงเป็นโรคที่แพร่ระบาดไปได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็ว โดยเฉพาะใน สิ่งแวดล้อมที่มีอุณหภูมิต่ำและความชื้นสูง

อาการของโรค

- **ระยะแรก** หลังจากได้รับเชื้อไวรัสปากและเท้าเปื่อยประมาณ 2-8 วัน สัตว์จะมีอาการ ไข้ ซึม เบื่ออาหาร เกิดเม็ดตุ่มใส ที่เยื่อภายในช่องปาก หรือลิ้น หรือเหงือก หลังจากนั้นตุ่มจะแตก และเกิดการลอกของเนื้อเยื่อ ทำให้สัตว์เจ็บปาก ไม่กินอาหาร น้ำลายไหลยืดเป็นฟอง
- **ระยะสอง** เชื้อเข้าสู่กระแสโลหิต และกระจายไปทั่วร่างกาย ผิวหนังที่เท้าจะบวมแดง มีน้ำเหลืองขังอยู่ภายใน แล้วแตกออกเป็นแผล มักพบบริเวณ ไรกีบหรือซอกกีบ ในรายที่เป็นมากก็บอาจหลุดได้
- **อัตราการป่วย** ในฝูงสัตว์ที่ไม่ได้รับการฉีดวัคซีน 80 - 100 เปอร์เซ็นต์
- **อัตราการตายในฝูงสัตว์ที่ป่วย** สัตว์ใหญ่ 1 - 4 เปอร์เซ็นต์
- **ในโคนม** อัตราการให้นมจะลดลง และจะหยุดให้นมในที่สุด
- **ในสัตว์ที่ท้อง** อาจทำให้เกิดการแท้ง และมีปัญหาการผสมไม่ติด
- **สำหรับในโคเนื้อ และสุกร** น้ำหนักจะลด ซึ่งจะท้ทำให้สูญเสีย ทั้งเงินและเวลาในการเลี้ยง

การตรวจวินิจฉัย

1. **การสังเกตจากอาการของสัตว์ป่วย** เช่น น้ำลายไหลยืด ขาเจ็บ ซึ่งเมื่อเปิดปากตรวจพบมีตุ่มใสหรือแผลบริเวณ ลิ้น เหงือก เยื่อภายในช่องปาก และแผลบริเวณซอกกีบ หรือไรกีบ ในบางรายจะพบมีการลอกของกีบด้วย แต่อย่างไรก็ตามการวินิจฉัยทางคลินิกนี้จำเป็นต้องได้รับการวินิจฉัยยืนยันจากห้องปฏิบัติการด้วย
2. **การตรวจยืนยันจากห้องปฏิบัติการ** โดยการเก็บตัวอย่างน้ำจากตุ่มใส หรือเนื้อเยื่อของตุ่มใสที่แตกออกทั้งในบริเวณ ลิ้น เหงือก เยื่อภายในช่องปาก บริเวณกีบ ใส่ขวดที่สะอาดมี 50% กลีเซอรินบัฟเฟอร์ผสมอยู่ นำส่งห้องปฏิบัติการพร้อมทั้งกรอกประวัติสัตว์ป่วยโดยละเอียด เพื่อทำการตรวจวินิจฉัยในห้องปฏิบัติการโดยวิธี ELISA Test เพื่อทำการจำแนกชนิดของไวรัสโรคปากและเท้าเปื่อย (FMD Typing) ว่าสัตว์ป่วยด้วยเชื้อโรคปากและเท้าเปื่อยชนิดใดหรือทำการแยกเชื้อไวรัส

การรักษา

เนื่องจากโรคปากและเท้าเปื่อยมีสาเหตุมาจากเชื้อไวรัสจึงยังไม่มีการรักษาเฉพาะสำหรับโรคนี้ หลักของการรักษาโรคปากและเท้าเปื่อย คือ การรักษาตามอาการและการป้องกันการติดเชื้อแทรกซ้อน

1. **การรักษาตามอาการ** ได้แก่ การรักษาด้วยวิธีต่างๆ อันมีวัตถุประสงค์จะให้แผลที่เกิดขึ้นที่ปากหรือกีบหายได้เร็วที่สุด ได้แก่ การใช้ยาประเภท Gentian violet หรือใช้เกลือป่นทาแผลทั้งที่จมูก ปาก เหงือกหรือกีบ เป็นต้น
2. **การรักษาเพื่อป้องกันการติดเชื้อแทรกซ้อน** การติดเชื้อแทรกซ้อนของแผลที่เกิดขึ้นจากโรคปากและเท้าเปื่อยอาจเกิดจาก แมลงวันมาวางไข่ที่แผล และฟักตัวเป็นหนอนทำให้แผลมีการอักเสบอย่างรุนแรง โดยเฉพาะแผลที่กีบซึ่งป้องกันได้โดยการล้างแผลให้สะอาด และใช้ยาสำหรับป้องกันการวางไข่ของแมลงวัน ทั้งที่อยู่ในรูปที่ผสมกับวาสลีน หรือ เป็นยาผง สำหรับพ่นกันแมลงและรักษาแผล นอกจากนี้อาจเกิดการติดเชื้อแทรกซ้อนจากเชื้อแบคทีเรีย ซึ่งสามารถทำการป้องกันได้โดยการฉีดยาปฏิชีวนะให้กับสัตว์ป่วย

การควบคุมและป้องกันโรค

ถึงแม้อัตราการตายของโรคปากและเท้าเปื่อยจะต่ำ แต่เนื่องจากเป็นโรคที่มีการระบาดไปได้อย่างรวดเร็ว จึงทำให้อัตราการป่วยของโรคค่อนข้างสูง โดยเฉพาะในกลุ่มสัตว์ที่ไม่มีภูมิคุ้มโรค ส่งผลให้รัฐสูญเสียงบประมาณอย่างมากในการรักษา และการควบคุมไม่ให้แพร่ระบาดออกไปและที่สำคัญ คือ สูญเสียโอกาสในการส่งออกปศุสัตว์และผลิตภัณฑ์ไปยังต่างประเทศดังที่กล่าวมาแล้ว

การดำเนินงานเพื่อการควบคุมและป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อย ประกอบด้วยกิจกรรมหลัก ดังนี้

1. **การเฝ้าระวังทางระบาดวิทยา**

วัตถุประสงค์หลัก คือ ควบคุมโรคได้โดยเร็วก่อนที่โรคจะแพร่ระบาดออกไป โดยเฉพาะเมื่อสัตว์ป่วยแสดงอาการไม่รุนแรงทำให้เจ้าหน้าที่ไม่ทราบว่ามีการเกิดโรค หรืออาจจะทราบโรคอาจแพร่กระจายไปในวงกว้างแล้ว

การดำเนินงานตามกิจกรรมเฝ้าระวังโรค ได้แก่ การออกปฏิบัติงานตรวจเยี่ยม และดูแลสุขภาพสัตว์ในพื้นที่เพื่อหาข่าวสารการป่วยของสัตว์ด้วยโรคปากและเท้าเปื่อยของสัตว์ในพื้นที่รับผิดชอบ โดยเฉพาะพื้นที่ที่เสี่ยงต่อการเกิดโรคหรือการเฝ้าระวังจากข้อมูลต่างๆ เช่น ข้อมูลรายงานการเกิดโรคในพื้นที่ต่างๆ หรือข้อมูลรายงานผลการตรวจทางห้องปฏิบัติการ เป็นต้น

2. การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันโรคปากและเท้าเปื่อยโดยการฉีดวัคซีน

การฉีดวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อย ควรฉีดอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง ซึ่งจะสามารถลดโอกาสของการเกิดโรคภายในฝูงสัตว์ได้ กรมปศุสัตว์ได้จัดบริการการฉีดวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อยโดยไม่คิดมูลค่า ให้แก่เกษตรกรโดยจัดเป็นช่วงในการรณรงค์ การฉีดวัคซีนขึ้น 2 รอบ ดังนี้

- รอบที่ 1 ช่วงเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม
- รอบที่ 2 ช่วงเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน

การดำเนินงานฉีดวัคซีนให้มีประสิทธิภาพต้องคำนึงถึงปัจจัยต่างๆ ดังนี้

3. ฉีดวัคซีนตามโปรแกรมอย่างสม่ำเสมอตามกำหนดเวลา เพื่อให้สัตว์มีภูมิคุ้มกันโรคได้ ซึ่งจะต้องใช้เวลาประมาณ 21 วัน หลังการฉีดวัคซีน จึงจะสามารถสร้างภูมิคุ้มกันได้เต็มที่ถึงระดับที่คุ้มโรคได้ แต่ถ้าเป็นลูกสัตว์ หรือสัตว์ที่ได้รับการฉีดวัคซีนครั้งแรก จะต้องฉีดวัคซีนครั้งแรก จะต้องฉีดวัคซีนครั้งที่สองซ้ำ หลังจากได้รับครั้งแรกประมาณ 1 เดือน จึงจะกระตุ้นให้คุ้มโรคสูงพอที่จะคุ้มโรคได้
4. ต้องรู้วิธีการในการเก็บรักษาและการใช้วัคซีนนั้นอย่างถูกต้อง โดยป้องกันไม่ให้ถูก แสงแดดและเก็บไว้ในที่อุณหภูมิ 4 องศาเซลเซียส
5. ภูมิคุ้มกันฝูงสัตว์ (Herd Immunity) หมายถึงสัดส่วนของสัตว์ในฝูงที่มีภูมิคุ้มกันในระดับที่คุ้มโรคได้ซึ่งจะต้องอยู่ในระดับ 80 เปอร์เซ็นต์ จึงจะสามารถป้องกันการเกิดและการแพร่ระบาดของโรคได้ ดังนั้น ยิ่งปริมาณสัตว์ที่ได้รับวัคซีนมากระดับภูมิคุ้มกันโรคในฝูงสัตว์ก็จะสูงตามไปด้วย
6. เมื่อได้รับเชื้อสัตว์จะแสดงอาการเจ็บป่วยหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับระดับภูมิคุ้มกันโรค ที่สัตว์มีอยู่เพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับความรุนแรง และปริมาณของเชื้อที่เข้าสู่ร่างกายสัตว์ด้วย
7. ร่างกายสัตว์ต้องมีความแข็งแรงสมบูรณ์ ได้รับอาหารที่มีคุณภาพด้วยจึงจะสามารถ ตอบสนองในการสร้างภูมิคุ้มกันโรคได้เต็มที่

3. การควบคุมการเคลื่อนย้ายสัตว์และซากสัตว์

โดยดำเนินการใน 2 ลักษณะ ดังนี้

3.1 การประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรและผู้ประกอบการค้าสัตว์ทราบถึงขั้นตอนเพื่อ ดำเนินการเคลื่อนย้ายสัตว์ให้ถูกต้องตามกฎหมาย การเคลื่อนย้ายสัตว์ ได้แก่ ช้าง ม้า โค กระบือ แพะ แกะ และสุกร รวมทั้งซากสัตว์ต่าง ๆ ดังกล่าว มีหลักการปฏิบัติดังนี้

3.1.1 การเคลื่อนย้ายสัตว์ระหว่างจังหวัด จะต้องทำการฉีดวัคซีน และทำการกักสัตว์เพื่อดูอาการ ไม่น้อยกว่า 10 วัน และสัตว์นั้นต้องได้รับวัคซีนมาแล้วไม่เกิน 3 เดือน

- 3.1.2 การเคลื่อนย้ายสัตว์เข้าใน หรือออกนอกเขตที่มีการประกาศเป็นเขตปลอดโรค เขตสงสัยว่ามีการระบาดของโรค จะต้องทำการฉีดวัคซีนและกักสัตว์ไว้ไม่น้อยกว่า 21 วัน
- 3.1.3 การเคลื่อนย้ายสัตว์เข้าในหรือผ่านเขตปลอดโรคระบาด ให้ทำการฉีดวัคซีนกักสัตว์เพื่อดูอาการไม่น้อยกว่า 21 วัน และกักสัตว์ที่ปลายทางเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 10 วัน
- 3.1.4 การเคลื่อนย้ายสัตว์ระหว่างจังหวัดภายในเขตปลอดโรคระบาด จะทำการฉีดวัคซีนหรือกักสัตว์หรือไม่ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของสัตวแพทย์ประจำท้องที่
- 3.1.5 การเคลื่อนย้ายสัตว์จากท้องที่ จังหวัดชุมพรและจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ไปยังพื้นที่เขต 8 และเขต 9 ให้ทำการฉีดวัคซีนและกักสัตว์ไว้ดูอาการไม่น้อยกว่า 7 วัน ในกรณีที่สัตว์อยู่ในท้องที่นั้นเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 3 เดือน หรือฉีดวัคซีนและกักสัตว์ไว้ดูอาการไม่น้อยกว่า 15 วัน ในกรณีที่สัตว์อยู่ในท้องที่นั้นน้อยกว่า 3 เดือน และในกรณีขนย้ายสัตว์ไปเพื่อการค้าจะต้องนำไปจากฟาร์มที่ได้รับการรับรองจากกรมปศุสัตว์เท่านั้น
- 3.2 การตั้งจุดตรวจเพื่อควบคุมการเคลื่อนย้ายสัตว์ให้ถูกต้องตามกฎหมาย และตรวจสอบว่าไม่มีการเคลื่อนย้ายสัตว์ป่วย

4. การทำลายสัตว์ป่วย

วัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อกำจัดแหล่งโรคและลดความเสี่ยงในการแพร่ระบาดของโรคการทำลายสัตว์ป่วยและสัตว์ที่สัมผัสโรคจะดำเนินการในกรณีต่อไปนี้

- 1.กรณีที่เกิดโรคปากและเท้าเปื่อยขึ้นในพื้นที่ที่ประกาศเป็นเขตปลอดโรคแล้ว โดยให้ทำลาย 100 เปอร์เซ็นต์ทันที
- 2.กรณีที่เกิดโรคปากและเท้าเปื่อยขึ้นในพื้นที่ที่ยังไม่ได้มีการประกาศเป็นเขตปลอดโรคให้ทำลายเฉพาะกรณีที่ทำลายแล้วสามารถควบคุมโรคได้
- 3.กรณีที่ตรวจพบโรคในสัตว์ที่เคลื่อนย้ายไปต่างท้องที่ การทำลายสัตว์ป่วยตามระเบียบที่กรมปศุสัตว์กำหนดสามารถชดใช้เงินให้แก่เจ้าของสัตว์ไม่เกิน 75% ของราคาสัตว์ในท้องตลาดขณะนั้น ตามกฎกระทรวงฉบับที่ 2 แห่งพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2499 ยกเว้นกรณีเจ้าของสัตว์จงใจกระทำผิดตามพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ 2499 ส่วนการเบิกจ่ายเงินชดใช้ กรณีทำลายสัตว์ให้เบิกจ่ายให้เบิกจ่ายงบประมาณเงินหมวดอุดหนุน

5. การประชาสัมพันธ์

วัตถุประสงค์ เพื่อให้เกษตรกร ผู้ประกอบการค้าสัตว์ประชาชนทั่วไป รวมทั้งเจ้าหน้าที่ ปฏิบัติงานทั้งในส่วนราชการอื่นที่เกี่ยวข้อง ทราบถึงความสำคัญของโรคปากและเท้าเปื่อย วิธีปฏิบัติในการควบคุมป้องกันกำจัดโรคนี้ รวมถึงกฎระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานควบคุมโรคไม่ว่าจะเป็นการฉีดวัคซีนป้องกันโรคหรือการควบคุมการเคลื่อนย้ายสัตว์และซากสัตว์ เป็นต้น เพื่อให้เกิดความร่วมมือที่ดีในการควบคุมและป้องกันโรค

กรมปศุสัตว์ได้จัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานนำไปเผยแพร่ ได้แก่ แผ่นพับ โปสเตอร์ และหนังสือคู่มือ นอกจากนี้ยังมีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชนทางหนังสือพิมพ์ รายการวิทยุหรือโทรทัศน์ เป็นต้น